

Zeepfabriek “De Zwaan”

Tijdens een toevallige ontmoeting met Klaas Schraa op een van die mooie zomerse dagen van vorig jaar liet ik hem weten dat ik graag eens wat meer van “it Sjipfabryk” en de bewoners zou willen weten.

Klaas was graag bereid tot medewerking en vertelde dat het gebouw bijna 100 jaar oud was.

We waren het er snel over eens om dan ter gelegenheid van het eeuwfeest een verhaal in De Driuwplle te publiceren.

Thans is het zo ver, want getuige de gevelsteen werd de eerste steen op 10 maart 1898 gelegd. Helaas is de steen door een nieuw kozijn voor een klein deel aan het zicht onttrokken en kunnen we alleen de naam T. Heeg en van de datum 8 10/3 98 lezen. Volgens de heer Schraa zou de heer Heeg S. T. als voorletters hebben gehad en zal er voor de 8 uiteraard een 1 moeten staan.

Bij mijn eerste bezoek wist de heer Schraa weinig over de historie van het gebouw maar kennelijk hebben mijn vragen toch zijn interesse gewekt. Hij ging op onderzoek uit, kreeg van het Kadaster uit Leeuwarden copieën van akten en achterhaalde enkele interessante foto's. Hierdoor en door de welwillende medewerking van de heren Wiep Visser en Rinke de Groot kunnen we ons thans een aardig beeld vormen van de geschiedenis van dit karakteristieke gebouw en de bewoners daarvan.

Het 33 pagina's dikke dossier van het Kadaster begint met een akte van 10 juli 1916 terzake van de scheiding en verdeling van onroerende zaken in een industriële familie Heeg te Woudsend.

Een zekere Theunis Jans Heeg huwde in mei 1874 Teatske Lieuwes

Zondervan. Waarschijnlijk op wat latere datum zijn de afgebeelde foto's door Jakob de Vries Gzn. in Sneek gemaakt. Zij waren in gemeenschap van goederen getrouwd en eigenaar van de olieslagerij die naast hun grote herenhuis aan de Midstrjitte 1 stond. Destijds werd deze straat overigens Dubbelstraat genoemd.

Tevens bezaten zij eenzelfde fabriek in Wolvega, een pakhuis aan de Waagswâl bij de Wegsloot in Woudsend en een pakhuis, voormalig zeepfabriek onder Langweer, doch onmiddellijk bij Woudsend gelegen en nog enkele andere onroerende goederen.

Theunis Jans Heeg werd op 2 juli 1911 weduwnaar en bleef achter met 4 kinderen. Het jaar daarop trof hem een nieuwe slag toen zijn ongehuwde zoon Sjoerd Theunis Heeg op 21 september 1912 overleed. Noch zijn vrouw, noch zijn zoon had een testament gemaakt en de inmiddels gepensioneerde Theunis Jans Heeg vond het in 1916 tijd worden om over te gaan tot de verdeling van hun aardse goederen. Zoon Jan was hem inmiddels opgevolgd als olieslager in Woudsend, terwijl zijn andere zoon Lieuwe hetzelfde beroep uitoefende in Wolvega. De enige dochter Gerbrig was gehuwd met Feite Stap die eveneens olieslager was bij het bedrijf in Woudsend. Het geheel der onroerende zaken werd in onderling goedvinden geschat op een totaalbedrag van f. 27.998,40, waarvan vader Theunis f. 14.874,15 erfde en de 3 overgebleven kinderen elk f. 4.374,75.

We kunnen hier een zeer interessante foto van vóór 21 september 1912 (toen overleed Sjoerd) laten zien van een roeibootje met aan de riemen Sjoerd Heeg, in het midden zijn zuster Gerbrig en geheel links hun nichtje Jantje Swart met een poes op haar schoot. Juist boven de pet van Sjoerd zien we de enorme schoorsteen die bij de fabriek heeft gestaan.

Dankzij de namen en data in de akte kunnen we enkele conclusies trekken. Jan was naar de vader van Theunis vernoemd en moet dus de oudste zoon zijn geweest. Daarna kwam Lieuwe die uiteraard naar de vader van moeder Teatske werd vernoemd en derhalve de tweede zoon was. Eerst na deze twee en misschien ook nog na dochter Gerbrig werd de derde zoon Sjoerd geboren. Schatten we de geboorten van de kinderen om de 2 jaar dan zal Sjoerd, gezien het huwelijk van de ouders in 1874, zo rond 1880 geboren kunnen zijn.

En deze Sjoerd Theunis Heeg was het kennelijk die op 10 maart 1898 de eerste steen legde voor Zeepfabriek "De Zwaan" op een stuk grond dat zijn vader bij koopakte van 23 november 1897 verworven had. Want Klaas Schraa had mij immers verteld dat de initialen op de steen S.T. zouden zijn? Trouwens uit de akte van 1916 wordt het ook heel aanmerkelijk dat hij niet alleen de eerste steenlegger, maar ook directeur werd van "De Zwaan".

Immers zijn broers worden als olieslagers te Woudsend en Wolvega aangemerkt en dus is het meer dan waarschijnlijk dat vader Theunis voor zijn derde zoon de zeepfabriek liet bouwen. Na het overlijden van Sjoerd kwam de zeepfabriek in het bezit van olieslager Jan Heeg.

In eerste instantie vond ik de plek waar de fabriek werd gebouwd maar merkwaardig. Heel onhandig over het water en een eind van het oude dorp. Maar bij nader inzien was de vestigingsplek waarschijnlijk heel welbewust en juist gekozen. Immers in die tijd speelde het vervoer zich grotendeels op het water af. Voorts zal er wel 'een luchtje' aan de fabricage hebben gezeten zodat het verstandig was de fabriek een eindje buiten de bebouwde kom te bouwen. Tenslotte was het gezien de overheersende Westenwinden verstandig de fabriek aan de Oostzijde van het dorp op te richten. Dezelfde overwegingen zullen wel gegolden hebben bij de bouw in 1902 van de voormalige zuivelfabriek aan de Vosselaan.

Ik heb er geen idee van wie de architect van de zeepfabriek was maar hij ontwierp een stijlvol langwerpig gebouw met fraaie raampartijen en versieringen. Van de onderste ronde ramen heb ik een opname gemaakt zodat U kunt zien hoe mooi de 5 ringen in de grote ring zijn gezet. De Noordzijde van het gebouw heeft tweemaal 3 ramen boven elkaar en dien- de als kantoor.

Volgens de verhalen werd de groene zeep vervaardigd uit afvalproducten van de lijnolie-fabriek van zijn vader aan de overkant van het water. Helaas is de fabriek geen succes ge- weest en schijnt er maar enkele jaren zeep geproduceerd te zijn, waarna het gebouw als pakhuis diende voor de toen nog wel succesvolle lijnoliefabriek. Er is zelfs zoveel lijnzaad in de vroegere zeepfabriek opgesla- gen, dat de zolders overbelast werden en er scheuren in de muren ontstonden. En toch was de voormalige fabriek wel sterk gebouwd. De vloer van de zolder is namelijk niet recht, doch gewelfd in bogen van zo'n 80 centimeter elk en dat geeft een verhoogd draagvermogen.

Op het fabrieksgebouw stond "Zeepfabriek De Zwaan" in geschilderde letters en boven- dien was er een metalen zwaan op het dak aan de Wellezijde geplaatst die later is verwijderd omdat de muur daardoor om- ver getrokken dreigde te wor- den. De bouwkosten van het fraaie pand zijn me niet be- kend, maar bij de verdeling in 1916 werd de waarde van de tot pakhuis gedevalueerde trot- se zeepfabriek "De Zwaan" op een bedrag van slechts f. 1.500,- geschat inclusief de grond ter grootte van 6 are en 80 centiare.

Hoewel ik heb gehoord dat de familie Heeg nogal rijk was, werden alle bezittingen in Woudsend in 1921 bij open- bare verkoping verkocht. Kennelijk liep de afname van lijnzaad koeken als veevoer niet goed meer. Of zijn het nieuwe sterfgevallen geweest die de familie deden besluiten alles van de hand te doen? In ieder geval was mede-eige- naar Feite Stap op 14 januari 1917 weduwnaar geworden door het overlijden van zijn vrouw Gerbrig en bleef hij achter met de minderjarige zoons Jan en Sjoerd.

De andere eigenaar, Jan Theunis Heeg overleed zelf op 8 november 1919 en liet zijn vrouw Tjitske Westra achter met 3 minderjarige kinderen: Hiltje, Theunis en Teatske. Uit de gegevens van 1921 blijkt bovendien dat mede-eigenaar Stap niet meer olieslager is, maar inmiddels assuradeur is geworden in Haarlem. Teruglopende zaken, één der eigenaars stapt er uit en wordt verzekeraar, de andere eigenaar overlijdt en laat minderjarige kinderen na. Kortom de neer- gang van de Woudsender lijn- zaad industrie is compleet.

De provisionele verkoping van alle onroerend goed vindt plaats op maandag 21 februari 1921 in herberg Kraan te Woudsend en de "wederopveiling en zoo mogelijk finale toewijzing" geschiedt na herhaalde opbie- dingen en samenvoegingen op woensdag 2 maart 1921 in de herberg van Reitsma aan de Eewal. Uit de stukken blijkt dat de Woudsender winkelier Wil- lem Arnold Frederik Feenstra de voormalige zeepfabriek koopt voor een bedrag van f. 3.597,- als lasthebber van Koop Klazes Visser, veehou- der te Heeg.

De stoomolieslagerij wordt gekocht door de Woudsender koopman Jan Kuipers, een pakhuis aan de Wegsloot door timmerman Frans van Hes voor f. 1.293,- en het in tweeën gesplitste herenhuis aan de Midstraat 1 komt wat de Weste- lijke helft betreft in handen van slager Jan Wittermans en Auke Anema uit Franeker (mevrouw T. Wittermans woont hier thans) en wat de Oostelijke helft betreft in eigendom aan mevrouw de weduwe Tjitske

Van Theunis Jans Heeg, de grondlegger van de olie- en de zeepfabriek, laten we nog een foto zien op oudere leeftijd.

De rentenier vermaakt zich kennelijk met het kweken van cacteeën en is hier rond 1920 bezig in zijn kas.

Heeg-Westra (later zijn de van de Woudsender Berenburg bekende Dames Westra eigenaar geweest). Het is hier de plaats om op te merken dat ik dit herenhuis met ongelooflijk schitterend uitzicht wel eens aangeduid heb als “Heechhûs” vanwege de hoge bouw. Maar de juiste benaming moet natuurlijk “Heeghûs” zijn, het huis van de familie Heeg.

Aannemer Joh. van Anholt uit Bolsward koopt de bij de olie-fabriek staande schoorsteen voor afbraak, terwijl timmerman Folkert Rijnja zich voortaan eigenaar mag noemen van het pakhuis aan de Zuidkant van de olieslagerij.

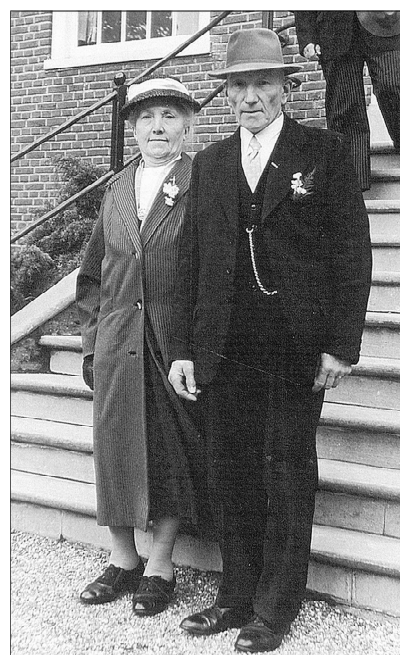
Ja, de ‘skyline’ van Woudsend veranderde in 1921 drastisch. Zowel van de oliefabriek als van de voormalige zeepfabriek werden de hoge schoorstenen in dat jaar afgebroken. Omstreeks die tijd verdween ook de derde molen De Hoop van het toneel, zodat er nog maar twee molens overbleven en één schoorsteen van de zuivelfabriek.

Koop Klazes Visser werd dus de eigenaar van de tot pakhuis gedegradeerde Zeepfabriek

“De Zwaan”. Het kantoor veranderde hij in een woon-gedeelte en het fabrieksgedeelte toverde hij om in een kleine koeienstal. Voor het opmet-selen van de stallen gebruikte hij de driehoekige stenen die uit de afbraak van de schoorsteen waren vrijgekomen. Met zijn vrouw Riemke staat hij (vrijwel niet zichtbaar) op de foto aan het begin van dit artikel helemaal achteraan bij het woongedeelte. Halverwege het gebouw staan hun 2 kinderen, de in 1915 geboren Lieuwe en de in 1917 geboren Lipkje. Gezien de leeftijd van de kinderen, het ontbreken van de fabrieksschoorsteen en het feit dat de stal voor de winter gereed moest zijn, zal de foto hoogst waarschijnlijk in de zomer van 1921 zijn gemaakt. Winkelier Feenstra die het pand voor de Vissers aankocht op de verkoping is ook de maker van deze foto; hij was een der weinigen in Woudsend die in die tijd een fototoestel bezat.

Koop en Riemke Visser zijn van 1921 tot 1931 eigenaar van ‘de sijpfabriek’ geweest. Zij werden daarna boer onder Langweer en verkochten de tot boerenbedrijfje omgebouwde

fabriek bij akte van 18 mei 1931 aan Koop’s ongehuwd gebleven zuster Geertje Visser Junior. De toevoeging Junior aan haar naam had een praktische reden, omdat haar vader bij zijn eerste vrouw al een Geertje had. Zijn tweede schoonmoeder heette eveneens Geertje en natuurlijk moest ook die vernoemd worden! Op de foto zien we Geertje en haar broer Sybren Visser (de vader van Wiep Visser) onder aan de trap van het gemeentehuis van Langweer bij gelegenheid van een huwelijk in het begin van de jaren zestig.

Geertje Visser Junior, die leefde van circa 1883 tot 1970, woonde zelf in 'it skoalhûs' aan de Straatweg en verhuurde vanaf 1933 het voormalige fabriekspand met inmiddels 2 ha, 11 are en 20 ca grond aan Jan de Groot. Jan de Groot (20-4-1902 tot 28-4-1981) huwde in 1930 met Grietje Elisabeth de Jong (16-7-1900 tot zomer 1971) en was eerst 3 jaar lang keuterboer met 6 koeien in het witte huisje achter de voormalige zeepfabriek. Daarbij was hij tevens arbeider op de zogenaamde 'Koai-pleats' (boerderij met eendenkooi) aan het Koevordermeer.

Even tussen haakjes. Toen ik de juiste schrijfwijze van eendenkooi opzocht, las ik daar dat 'Einekneppeler' (iemand die stiekem eenden knuppelt en meeneemt) de schimpnaam voor een inwoner van Woudsend zou zijn! Voor mij was dit nieuw. Wie is er op de hoogte van deze bijnaam en kent de oorzaak van het ontstaan ervan? Ik zal er graag meer van weten.

In 1933 kon Jan de Groot de voormalige zeepfabriek huren. Hij had toen 4 ha. grond in eigendom en huurde daar nog 16 ha bij. Van zijn schoonvader kon hij 10 ha weiland huren in De Gouden Bodem op voorwaarde dat hij dan samen met diens zoon Symen de Jong en zijn vrouw Gelske Heegsma zou boeren. Dat ging door, Jan en Grietje verhuisden naar het omgebouwde kantoor en Symen en Gelske kwamen in hun woning vlakbij.

Van het gezin De Groot kunnen we een foto afbeelden uit circa 1952. Zittend zien we Heit De Groot, Brechtsje,

Sjoukje en Mem De Groot; staande herkent U wellicht Rinke, Meindert, Lieuwe en Klaske.

Rond 1960 werden Jan en Grietje de Groot van huurders eigenaar van hun behuizinge en enig land erom heen. In 1967 volgde zoon Rinke hen op die huwde met Wietsche Huitema. Zij kregen 1 dochter en 3 zoons en bleven tot 1981 boer en boerin op de ouderlijke stee. Toen kregen zij de kans de veel grotere boerderij van Dijkstra aan de Straatweg te kopen met ruim 47 ha land. Door zelfbouw in 1995 werd deze voorname boerderij nog uitgebreid met een moderne veestal.

De voormalige zeepfabriek "De Zwaan" werd door de verhuizing van familie Rinke de Groot en het overlijden van vader Jan de Groot door de erfgenamen verkocht aan Klaas Schraa.

Klaas vertelde mij dat het altijd zijn liefste wens was geweest boer te worden. Al jong werd hij boerenknecht, eerst bij de familie Pruiksma in Ypecolsga en daarna bijna 10 jaar bij familie De Boer aan de Straatweg. Intussen had hij ook de Middelebare Landbouwschool in Sneek doorlopen en in 1980 op

familiebezoek in Canada, gecombineerd met een vakantie in de U.S.A., kennis gemaakt met de daar gebruikelijke wijze van veeteelt.

Toen hij in 1981 de vroegere zeepfabriek met 1 ha land kon kopen aarzde hij niet en greep zijn kans. Hij wilde op zijn Amerikaans boeren door hooi en veevoer te kopen en goed te melken, zonder zelf veel land te bezitten.

Het duurde echter niet lang voordat deze en gene kwam vragen of er ook boten in zijn opstal gestald konden worden. Binnen de kortste keren verschaft hij 's winters onderdak aan een tiental boten en kwam er een kleine kraan om de boten uit het water te tillen. Zeer tot zijn spijt kwam Klaas al gauw tot de conclusie dat het financieel niet verantwoord was boer te blijven en dat de botenstalling een betere toekomst inhield. Maar voorlopig kon hij daarvan alleen niet leven en daarom trad hij in 1985 in dienst van Nagelhout Waterwerken. Na 2 jaar stapte hij over naar Timmerfabriek De Jong en bleef daar in vaste dienst tot april 1997. Incidenteel springt hij daar nog wel eens bij.

Intussen liep de verhuur van ligplaatsen en de stalling van boten steeds beter. Al rond 1982 had hij een loods van Loonbedrijf Mulder gekocht en naast de voormalige zeepfabriek weer opgebouwd. Eigenlijk was die loods aangekocht voor zijn geplande boerenbedrijf, maar stond deze al gauw vol met schepen. In 1989 was Klaas ook begonnen met de verhuur van 5 ligplaatsen. Gezien de grote vraag werd er in 1992 een nieuwe beschoeiing gemaakt voor 30 ligplaatsen en het jaar daarop verrezen drie grote loodsen naast de bestaande gebouwen. Binnen de drie loodsen is het overigens één grote ruimte van zo'n 700 vierkante meter die geschikt is voor een 35-tal schepen van diverse afmetingen. Het aantal ligplaatsen is intussen ook al weer uitgebreid tot 56 plaatsen.

Voorlopig is het genoeg en zijn er geen verdere uitbreidingsplannen. Tezamen met het onderhoud van boten en motoren, reparatie, schilderen en de verkoop van diesel, heeft Klaas de handen voldoende vol. En anders is er nog altijd het groeiende gezin. In 1986 was Klaas getrouwd met Carla Lansbergen die bij Tuincentrum Wagenborg in Harich had gewerkt. Zij kregen maar liefst vijf dochters alvorens het gezin onlangs met de geboorte van een zoon werd verrijkt. Graag wil ik ze daar alsnog mee feliciteren en toewensen dat het hen in de familie en het bedrijf voor de wind mag blijven gaan.

Het leek me aardig deze bijdrage te besluiten met een foto waarop Miranda, Daniëlle, Jessica, Suzanne en Charlotte hun broertje Alexander Hendrikus vol belangstelling en nieuwsgierigheid bewonderen. Mag deze foto symbool zijn voor een goede toekomst.

Jan J. de Vries, Amsterdam.

